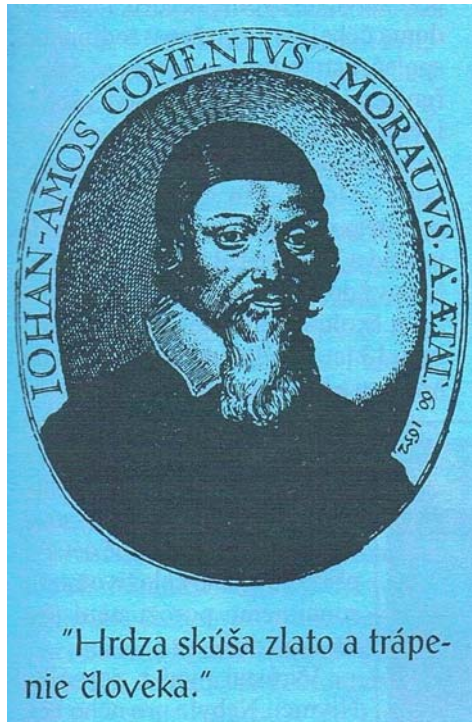

Prednesené v Prahe, 28. marca 1992

Divadlo andělům i lidem Život Jana Amose Komenského

Jan Dostal

Na mnoha místech naší Země dnes lidé vzpomínají, že před 400 lety se narodil Jan Amos Komenský. Většinou se asi bude zdůrazňovat, že Komenský položil základy školní výchovy, uznávané dodnes. V našich zemích se asi bude kromě toho připomínat významný český spisovatel, mistr jazyka, který vytvořil například "Labyrint světa" nebo "Kšaft umírající matky Jednoty bratrské". V evangelických kruzích se asi bude uvažovat o knězi a teologovi Komenském, který se do posledních let svého života marně zasazoval o jednotu křesťanských církví. A bude namísto, budou-li se připomínat ještě další stránky jeho působnosti, až po jeho nadlidskou výkonnost - uvažme, že zanechal na 200 spisů. Ale to všechno by samo o sobě ještě nebylo důvodem, abychom se tu dnes sešli u příležitosti tohoto výročí. Není naším úkolem, abychom si spo- lečně připomínali historické osobnosti, jejichž dílo může hodnotit i někdo jiný, a patrně lépe než my. Ale snažíme- li se pochopit ve světle anthroposofie smysl dějin, musí se nám právě Komenský jevit jako postava, která zasáhla naprosto mimořádně do novověkého duchovního vývoje. Nebylo náhodou, že Rudolf Steiner o něm mluvil ve svých přednáškách nezvykle často, zejména tehdy, šlo-li o to, osvětlit některé základní duchovní impulsy, které nejen formovaly vnitřní život lidí v minulých stoletích, ale nepřestávají na něj působit ani do dneška. A tak se tedy pokusíme - dnes v den, kdy celý svět vzhlíží ke Komenskému, a ještě za týden - dopracovat se k

tomu, abychom pohledem na hlubší souvislosti Komenského života získali hlubší poznání své doby i sebe samých; a abychom pocítili, že právě Komenský jednou stránkou svého úsilí připravuje v postupu dějin cestu anthroposofii.

Sledujeme-li průběh života význačných, duchovně obzvlášť pokročilých, zralých osobností, můžeme zjistit, že jejich životopis vykazuje určité charakteristické, zvláštní rysy, jimiž se liší od životopisu ostatních lidí. Rudolf Steiner, jak víte, popisuje často a z různých hledisek rytmus, vtajený do průběhu lidského života. Přibližně vždycky po sedmi letech nastává v životě nové období, přinášející podněty, které bychom nemohli odvodit z dosavadního vývoje člověka. Nejpodrobněji o tom Steiner mluví ve svých pedagogických přednáškách, kde charakterizuje průběh prvních tří sedmiletí života a přitom do detailů objasňuje i zákony lidské inkarnace. Podtrhuje vzájemnou odlišnost těchto sedmiletí a z ní vyvozuje i nutnost odlišného přístupu vychovatele k dětem různého věku.

Lidská duchová individualita, která přichází z nadsmyslového světa na zem, připravuje si během prvních období života postupně své tělesné i duševní schránky. Tak pracuje v prvním sedmiletí - až do výměny zubů - na fyzickém těle tak, aby se mohlo stát poddajným nástrojem individuálně pozemské působnosti a individuálního pozemského osudu. Zkráceně je možné to vyjádřit slovy: v prvním sedmiletí se dotváří stavba fyzického těla. V druhém sedmiletí - do puberty - se podobně dotváří a individualizuje tělo éterné. V dalším sedmiletí tělo duševní, pocitové (cítivé), což znamená, že v té době se kladou základy budoucího citového prožívání. Tyto tři základní kroky lidské inkarnace jsou jednak poměrně nápadné, jednak - z vlastní četby nebo například z přednášky prof. Heluse - většinou z nás známé.

Mnohem méně nápadný je další postup sedmiletého životního rytmu v pozdějším průběhu života. Méně nápadný především proto, že změny, k nimž přitom dochází, se odehrávají skoro výhradně ve vnitřním životě, zdaleka nejsou tak pozorovatelné zvenčí. Ale navíc je členění dalších sedmiletí překrýváno nejrůznějšími karmickými, osudovými vlivy. Do vývoje zasahují velmi pronikavě jednotlivé významné události, nezdary, úspěchy, nemoci, důležitá setkání atd., jejichž vliv bývá mnohem nápadnější než skrytý sedmiletý rytmus. A přece je možné - jsme-li dostatečně pozorní a vnímaví - sledovat u každého člověka, jak se sedmiletí od sedmiletí proměňuje vztah člověka k sobě samému i ke světu. Neboť teprve ve 4. sedmiletí se osamostatňuje duše pocitová (pociťující, cítivá), jako první představitel lidského já. Pak - po 28. roce - se procitlé síly lidského já začínají uplatňovat důsledněji v myšlení, neboť nyní se rozvíjí duše rozumová (uvažující), kdežto až po 35. roce, kdy se už začínají znatelně uplatňovat v organismu síly odumírání, může se silněji uplatňovat duše uvědomující (vědomá), a konečně po 42. roce vlastní duchové články člověka.

V souvislosti s tímto rytmem by bylo možné líčit, jak je člověk v každém sedmiletí vystaven jinému planetárnímu vlivu, přičemž celé střední období života (od 21. do 42. roku) je v tomto smyslu "sluneční epochou" života. Bylo by navíc možné líčit, jak v různých sedmiletích zasahují do lidského vývoje různé hierarchie nadlidských bytostí. Ale to všechno by přesahovalo naše dnešní téma. Důležité pro dnešní úvahu bude, abychom si byli vědomi jedné skutečnosti. Zatímco u naprosté většiny lidí není členění života na jednotlivé sedmiletí nijak do očí bijící, protože je zastřeno událostmi individuálního osudu, je tomu jinak u osobností duchovně mimořádně vyspělých. Tyto osobnosti prožívají ve svých pozemských životech stále méně svůj osobní osud, tj. jsou stále méně postihováni důsledky svých poblouznění a provinění z minulých životů, stále zřetelněji jsou nositeli osudu svého národa i lidstva. Proto se rytmická zákonitost jejich životní pouti může jevit mnohem výrazněji než u ostatních lidí. Dalo

by se říci, že vyšší svět formuje celou jejich bytost takovým směrem, jak si to žádá jejich nadosobní, vůdčí poslání; a toto formování se cele sjednocuje s přirozenou rytmickou zákonitostí lidské inkarnace. V 1. epistoletě ke Korintským mluví apoštol Pavel o tom, že byl učiněn "divadlem pro svět, pro anděly i pro lidi". Chce tím říci, že to, co prožíval, nebylo prostým výsledkem jeho karmických dluhů, ale mysteriálním dramatem, zjevujícím nadosobní zákonitosti, v případě Pavlovy zjevujícím jeho účast na pašijové cestě Kristově.

Uvidíme, že i život Komenského můžeme sledovat skoro jako mysteriální drama, které podivuhodným způsobem zjevuje jednak praobraz lidského života vůbec, s jeho rytmickým odvíjením, jednak ukazuje, jakým podivuhodným způsobem tu byla určitá individualita připravována osudovými vlivy na své poslání. Tak se v této přednášce pokusíme sledovat jednotlivá sedmiletí Komenského života, i jejich vnější průběh, i postupnou metamorfózu podnětů působících v jeho nitru; při líčení tohoto ojedinělého života bude se krok za krokem před námi vynořovat Komenského duchovní velikost, obsáhlost jeho duchovních cílů, ale na druhé straně uvidíme, že v jeho díle narazíme i na zvláštní vnitřní rozpory, takže se nám bude skoro vnučovat dojem, jako by si Komenský sám protřečil ve svých základních vnitřních tendencích. Vysvětlení těchto rozporů budeme marně hledat v událostech a prožitcích jeho života. Zato nadsmyslové poznání nám zde přinese nečekanou pomoc. Proto se za týden pokusíme pochopit právě hlubší vrstvy Komenského bytosti na základě údajů, které nám dává k dispozici nadsmyslové bádání Rudolfa Steinera.

O prvních dvou sedmiletích Komenského života (1592-1606) je málo zpráv. Přesto se tu dovídáme o některých příznačných okolnostech. V 10-ti a 11-ti letech ztratil rodiče. Kdo vyrůstá jako sirotek, nenachází později, při pohledu nazpět, ve vzpomínce pocit přirozené ochrany v rodině, představu láskyplné náruče, která ho doma čekala. Je vytržen z rodinného společenství a tím i méně pevně zakořeněn v lidském společenství vůbec. Uvidíme, že se už tady ohlašuje jeden ze základních motivů Komenského života. - Ale nejen to. Chlapce přijala k sobě teta ve Strážnici. Můžeme předpokládat, že se snažila pro něho vytvořit nový domov. Navštěvoval tam bratrskou školu. Ne na dlouho. Když mu bylo 13 let, vpadlo uherské vojsko na Moravu a Strážnice byla vypálena. To byl konec jeho dětství. Hrůzný obraz požáru mu je navždy ve vzpomínce zastřel jako opona. Na druhé straně - kdo ví - snad právě vlastní rozrušené dětství přispělo k jeho celoživotnímu soucitnému porozumění pro dětskou duši.

Vyrůstal nyní u poručíka Nivnici. Nebylo pro něho bez významu, že tento poručík byl mlynářem. Chlapec už ve Strážnici, jak sám vypráví, přemítal o krásné přírodě svého okolí - jednou například vykládal spolužákům, jakým asi způsobem Pánbůh dává vznikat barvám květů - nyní však byl zaujat mechanismem, který uváděl v činnost mlýn - mechanismem, který nepocházel od Boha, ale z lidského důmyslu. Můžeme v pozdějších letech sledovat jeho celoživotní zaujetí rodícím se světem techniky, které se projevovalo i jeho mnohonásobnými pokusy o sestrojení perpetua mobile. Uvidíme, jak tyto dva rozdílné světy jeho dětství - příroda a technika - později ovlivnily jeho didaktické uvažování. Až v 16-ti letech se dostává zase na školu.

Byla to latinská škola v Přerově. Ale v tomtéž 3. sedmiletí absoluuje kromě toho ještě i celé teologické studium v Německu, v Herbornu. Seznamuje se tam s přírodovědou vycházející z aristotelovské filosofie, ale také s přírodovědou opírající se o první kapitoly bible. Má vynikající učitele, od nichž převezme racionální metodu vědecké encyklopedické práce, setkává se v té době i s pokusy o účelnější způsob školního vyučování - tedy s řadou podnětů, jež ho připravovaly na budoucí působnost jako filosofa a pedagoga. Na studijních cestách, které pak podniká, se mu

podaří zakoupit originál Koperníkova spisu “O pohybech nebeských sfér”, který od té doby zůstal dlouho v jeho majetku. V 21 letech končí svá studia.

V r. 1614, ve 22 letech, se stává rektorem téže školy v Přerově, kterou ještě před několika lety navštěvoval jako žák. Ale už brzy je vysvěcen na kazatele Jednoty bratrské, v 26-ti letech se ožení a přestěhuje do Fulneku. Mohli bychom se domnívat, že jeho život je nyní naplněn jednak pohodou mladého manželství, jednak péčí o fulnecký sbor Jednoty bratrské. Není tomu tak. Právě v těchto letech Komenský neúnavně studuje. A co studuje? Nikoli literaturu, o níž bychom předpokládali, že by měla především zajímat mladého bratrského teologa. Mezi autory, do nichž se zahlubává, je, pravda, i svatý Augustin, ten, kterého se tak často dovolávala reformace. Ale je mezi nimi i Mikuláš Kusánský, kardinál, kterému se málem podařilo znovu sjednotit západní a východní církve, ale hlavně velmi svérázný filosof, který se snažil sklenout most od mystického prožívání k chápání vnější přírody. A dále: Jan Tauler, Tomáš Kempenský a řada dalších mystiků, a pak literatura alchymistická a rosikrucianská, která tehdy kolovala jak v podobě tištěných knih, tak v podobě opisů, a soustřeďovala se k základní myšlence všeobecné reformace na základě prohloubeného poznání. Co Komenského tak bouřlivě přitahovalo právě k této literatuře? Sám se o tom nevyjadřuje. Ale připomeňme si, že po 21. roce člověk začíná intenzivně prožívat své já, které se v něm probouzí k samostatnému životu, zatím v podobě duše pocitové (pocitující, citivé). Rodící se Komenského já se rozhlíží po něčem, co je s ním spřízněno - a noří se do spisů křesťanských mystiků, alchymistů a rosikrucianů! Navazování vztahu k těmto myšlenkám je jakoby prvním výrazným projevem jeho individuality. A osud mu v té době popřává poměrně klidná léta, aby se pod dotykem těchto myšlenek mohl co nejbohatěji rozvíjet jeho vztah ke světu.

Po 28. roce se začíná zřetelně projevovat další článek lidské bytosti - duše rozumová (uvažující). Je to věk, kdy člověk - pokud se jeho vývoj nezastaví - se bezděčně snaží získat k světu i k sobě nejenom poměr citový (jako doposud), ale chápající. Chce porozumět světu, lidem i sám sobě. Jaké možnosti k takovému porozumění poskytuje tehdy Komenskému jeho osud? Jestliže do 28. roku žil zevně v klidu, ocitá se pojednou ve víru apokalyptických pohrom. Jak víme, došlo r. 1620 k bitvě na Bílé hoře, v níž český národ ztratil politickou svéprávnost. Ale nebyla to jen katastrofa národní. Krutě trestající hněv krále Ferdinanda se obrátil proti příslušníkům všech nekatolických konfesí. Nejprve byli vykázáni ze země kazatelé Jednoty bratrské. Na Komenského byl dokonce vydán osobní zatykač. Musel opustit Fulnek a skrývat se v okolních vesnicích a lesích. Brzy nato mu zemřela žena a nejprve jedno z obou dětí, pak druhé. Jeho rukopisy, uložené v bednách na radnici ve Fulneku, byly veřejně spáleny. Komenský se pod tíhou těchto událostí nejprve hrouť. Zoufalý, rozervaný snaží se dobrat se smyslu všeho toho, co se událo. Kde hledat oporu, útěchu, novou naději? Ještě po letech vzpomíná, jak v noci, kdy ho mýjel spánek, listoval v Písmu a volal “v nepopsatelných úzkostech”, “s nikdy nepoznanou horoucností” k Bohu. Svědectví o jeho tehdejších vnitřním zápase podává jeho dialog “Truchlivý” z r. 1623. Sám nastiňuje jeho obsah takto: “Nejprve mluvila zdrcená duše s vlastním rozumem, který se snažil ji utěšit mnoha důvody. Pak přišla na pomoc víra, ale i ona zůstala bez znatelného účinku”. Všimněme si: ani rozum, ani víra nebyly s to podepřít sklíčenou duši. Ale pak se Komenský setkává bezprostředně s Kristem samým a ztotožňuje se s jeho utrpením. “Konečně přišel Kristus a objasňoval tajemství své pašijové cesty... On vracel duši konečně plný klid, útěchu a blaženství”. To, co tehdy v nitru prožil, stalo se mu pak trvalým útočištěm v dalších letech života.

Klid, který nově získal tímto mystickým zážitkem, odráží se výmluvně v díle, které vzniklo ještě v témže roce - dílo, na něž nepadá ani stín prožitých tragických otřesů, dílo, v němž se nám Komenský představuje už jako nevzrušený pozorovatel života a v němž líčí lidské pachtění s líbezným humorem, aby v závěru, ve vřelém přiznání ke Kristu, rozezvučel češtinu do velkolepé hymnické velebnosti. Je to dílo, jež patří k vrcholům české literatury: "Labyrint světa a lusthaus srdce" (v pozdějších vydáních "a ráj srdce"). Líčí cestu poutníka, který prochází labyrintem světa a rozpoznává bláhovost obvyklého lidského snažení, až nachází smysl života v setkání s Kristem ve svatostánku srdce.

Řekli jsme, že v období přibližně od 28. do 35. roku člověk hledá porozumění pro svět ve smyslu duše rozumové. "Truchlivý" i "Labyrint" naznačují porozumění, k němuž došel Komenský díky ničivým osudovým vichřicím. Dalo by se vyjádřit ve skratce: Smyslový svět je říše klamu a marnosti a neukazuje člověku pravý cíl života. Tento cíl nachází člověk tím, že se stotožňuje s utrpením Kristovým a spojuje se tak s božským centrem světa.

V roce, kdy vyšel "Labyrint", r. 1624, se Komenský podruhé oženil.

Hned v dalším roce naráží jeho úsilí o poznání na novou, nečekanou otázku. V německém městečku Sprottau se seznamuje s prostým člověkem, jirchářem Kotterem. Tento člověk má prorocké vize a vypráví o sobě, že venku v přírodě komunikuje s anděly. Komenský, který byl do té doby přesvědčen, že Boží zjevení bylo ukončeno Novým zákonem, nedůvěřoval zprávám, které se k němu o Kotterovi donesly. Ale v rozhovorech s ním dospívá k názoru, že je to člověk bezelstný a neschopný podvodu. Komenského jistota, že Bůh už nepromlouvá k lidem, je otřesena. Vidí, že existuje okruh zkušeností, které vybočují z rámce běžného chápání. Sám překládá jeho vidění do češtiny a kreslí k nim dokonce ilustrace. Vydává je pak s průvodním slovem, kde neskrývá své pochybnosti o tomto způsobu spojení s Bohem; je si totiž vědom, že taková zjevení mohou pocházet od Boha nebo od ďábla; neskrývá ani to, že se některá proroctví nesplnila; ale přijímá je jako reálné zážitky a zápasí s největší vážností s otázkou: jakým způsobem rozeznat v takových zjeveních pravdu od klamu? Po celý život se pak zabýval podobnými proroctvími a připravoval je s velkou péčí k tisku. Obyčejně to bývá označováno za jakousi omluvitelnou pověřivost, za poplatnost dobovým předsudkům. Ale takový úsudek, který vychází z přesvědčení, že jakékoli vyšší poznání je nemožné, nemůže než Komenskému křivdit. Komenský tady naopak předjímá otázky, které začínají být právě v naší době vysoce aktuální a na něž se také anthroposofie pokouší dát platnou odpověď. Jsou to otázky: "Je možné komunikovat s nadsmyslovým světem?" "Jak najít kritéria, podle nichž by bylo možné rozlišit v zážitcích vyššího světa pravdu a klam?" Komenský neznal a ve své době nemohl znát uspokojivou odpověď na ně. Ale cítil po celý život jejich naléhavost a neváhal je stále znova klást, i když byl kvůli tomu napádán, - protože mu bylo jasné, že nelze porozumět světu, zavíráme-li oči před některými skutečnostmi jenom proto, že nám připadají nevysvětlitelné.

V 35-ti letech už člověk vchází do druhé poloviny svého života. V jeho organismu začínají převažovat procesy odumírání. Ale právě toto je předpoklad pro výrazný rozvoj duše uvědomující (vědomé). Pokud člověk nyní neustrne ve svém vývoji, procitají v něm s dosud nepoznanou naléhavostí otázky po tom, co je skryto za závojem smyslového světa, - otázky o podstatě světa a vlastní bytosti. "Kdo vlastně jsem a jaké je mé poslání ve světě?"

Na začátku této nové epochy své životní dráhy Komenský opouští definitivně svou vlast. 35-tiletý odchází spolu s mnoha dalšími členy Jednoty bratrské začátkem r. 1628 do města Lešna v Polsku. Ztrácí pozemskou vlast. A dodejme, že na konci

tohoto životního období se pak odhodlává k neobyčejně bolestnému rozhodnutí, k němuž se ještě později často v myšlenkách s lítostí vrací: on, který dotud jako básník, spisovatel a teolog psal svá díla především pro svůj národ, se odhodlává psát nadále svá závažná díla pouze latinsky. Jeho přímá spojitost s rodnou zemí a vlastním národem je od té doby přervána. Pro Komenského je to další krok k vnitřnímu odcizení vůči pozemskému světu. Skutečným domovem se mu stává svět myšlenek a svět křesťanských náboženských představ.

“Kdo vlastně jsem a jaké je mé poslání ve světě?” Navenek se Komenský v Lešně živil jako výpomocný učitel. Ale doma, u psacího stolu, píše od r. 1627, tedy od začátku tohoto sedmiletí, první verzi své slavné “Didaktiky”, knihy o vychovatelském umění. Ve světě tehdy ještě zcela neznámý, vykročil už na cestu, aby se stal “učitelem národů”. Ale smysl jeho “Didaktiky” bychom nepostihli, kdybychom v ní viděli jenom souhrn účelných pedagogických zásad. Výchova mladého člověka je totiž u Komenského neoddelitelnou součástí velkého celku; souvisí s jeho obsáhlou vizí světa a dějin. V pozdějším přepracování svého díla toto vyjádřil ještě mnohem jasněji, ale v koncepci díla je tento motiv obsažen od začátku. Jak chápe Komenský smysl existence lidstva? Kdysi se lidstvo prvotním hříchem vzdálilo od Boha. Ale usilovnou činností a vnitřní obrodou si má znovu vydobýt ráj. Komenský měl za to, že nadchází doba rozhodného obratu v dějinách, neboť lidské vědění pokročilo natolik, že jeho shrnutím - “pansofií”, “vševědou” - může člověk dosáhnout konečného zdokonalení a posvěcení. To byla myšlenka, která se tehdy v mnoha variacích objevovala v rosikruciánských spisech. Komenský na ni navazuje a vidí právě ve výchově rozhodný prostředek, jímž může být člověk znovu přiblížen k Bohu. Smyslem výchovy je mu příprava na život ve věčnosti, přiblížení se Bohu, znovunalezení stromu života. Píše tehdy o své práci: “S jistotou mohu říci, že mé snažení v tomto směru pokračuje nikoli neutěšeně. Denně se naskytují podivuhodné myšlenky, které vesměs slibně nasvědčují jakoby obnově ráje; je mi, jako bych už na dosah ruky měl onen zlatý věk, který předpovídaly naše věštby, a pozoroval jej s největší obdivnou uznalostí Boží moudrosti i s jásotem z radosti svého srdce”. Výchova jako cesta k znovuoživení stromu života: to je jeden aspekt jeho didaktického úsilí; mohli bychom jej nazvat “křesťansko-apokalyptickým”. Je spjat i s jeho velkou láskou k dětem, u nichž, jak píše, je “símě Boží - símě moudrosti, rozumnosti, čistoty, svatosti”, vložené do srdce, ještě málo pokažené. Jako motto umisťoval později na titulní list svých didaktických spisů slova: “Omnia sponte fluant, absit violentia rebus” - “Všechno ať plyne samo sebou, v ničem ať se neuplatňuje násilí”. Co se děje v učebně, mělo by podle jeho představ odpovídat dějům v přírodě - nikoli v divoké, ale zušlechtněné v zahradě. A ideální vyučování by mělo být odleskem nebeské zahrady, ráje. To je obraz, který Komenský bohatě rozvíjí. Lásku k přírodě jako by mu tady přímo diktovala myšlenky o vyučování. Ovšem ptáme-li se, jak působila tato stránka jeho “Didaktiky” na další vývoj školství, shledáme, že vůbec ne. Výchova jako nenásilné zdokonalování člověka, aby se přiblížil Bohu - to byla představa, která v dalších stoletích nijak nepoutala zájem těch, kdo zřizovali školy, ani těch, kdo v nich učili.

Dokončenie v budúcom čísle

Dokončenie zo Sophie 10

Mluví-li se dnes o Komenském jako “učiteli národů”, poukazuje se tím v podstatě na druhý, velmi odlišný aspekt jeho “Didaktiky”, neodlučně se prolínající s oním prvním. V Lešně se Komenský seznámil s dílem nedávno zesnulého anglického myslitele lorda Bacona z Verulam. Bacon se zabýval otázkou, jakým způsobem docházet k pravdivým poznatkům. Formuloval požadavek takzvané induktivní metody - tj. vycházet ze smyslových vjemů a teprve na jejich základě - tedy na základě autority některého z uznávaných starých autorů - si tvořit ideje o věcech. Správnou metodu zkoumání, kterou podrobně rozpracoval, považoval za cosi jako stroj, samočinně a mnohonásobně zvyšující sílu ducha. Svými myšlenkami se stal zakladatelem moderní přírodovědy, zaměřené výhradně na smyslový svět. Komenského vztah k Baconovi není zdaleka jednoznačný. Často dal najevo, jak hluboce si ho váží. Ale stejně často zdůrazňoval, že on sám postupuje jinou cestou, než Bacon. Uznával jeho induktivní metodu, ale považoval smysly jenom za jeden ze tří zdrojů pravého poznání, jimiž pro něho byly smysly, rozum a Písmo svaté. Teprve v souznění těchto tří se zjevuje pravda. Přesto můžeme v “Didaktice” postřehnout vliv Baconova myšlení. Zejména v jednom: charakteristickým rysem “Didaktiky” je představa, že správná, všestranně logicky promyšlená metoda je stroj, který musí s naprostou nutností vést ke zdokonalení žáka. Přirovnává ji ke kladkostroji, k střelné zbraně, k tiskárně, k vozu, lodi, hodinám. Později dokonce píše: “Tak bude v umění vyučovacím všechno jako stroj: všechny součásti budou navzájem dobře uspořádány a pevně spojeny, budou vytvářet svůj účinek... Jest však otázka, zdali tento náš stroj je již takový, aby byl schopen pracovat a přinášet výsledky? Odpověď: není naším úkolem chválit své vynálezy, spíše použijeme slov evangelia: Pojď a viz!” Náhle vidíme, jak Komenského myšlenky už nejsou inspirovány obdivem k přírodě a jejím zákonům, nýbrž obdivem k technice a jejím mechanickým účinkům. O své metodě je přesvědčen, že musí zákonitě vést k předpokládaným výsledkům, a to bez ohledu na

rozdílné předpoklady žáků. A má za to, že díky této metodě se už v dohledné době celé lidstvo nově přiblíží k Bohu.

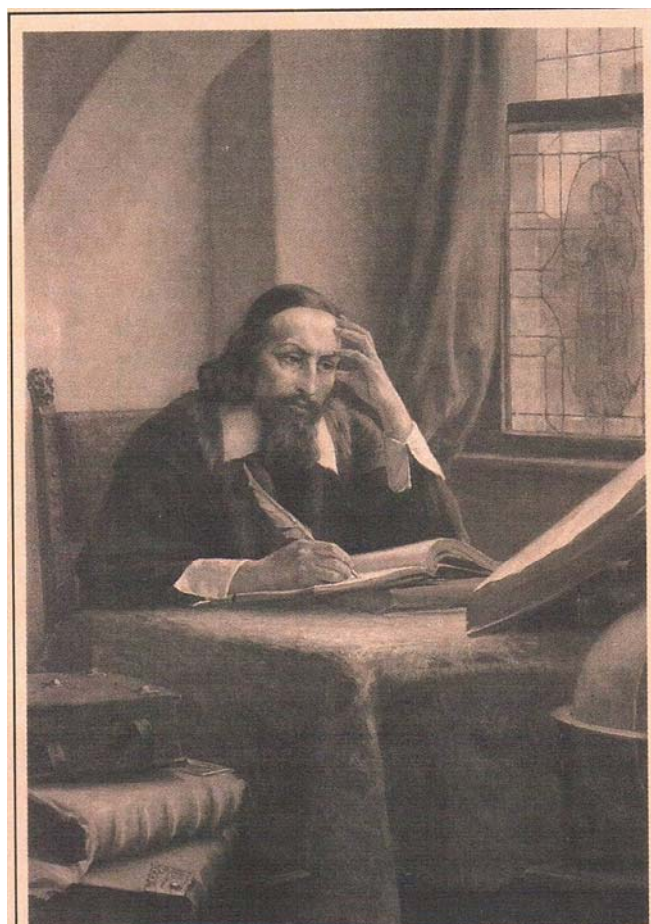
Důraz na metodu a její logiku, to je prvek, který od Komenského jednostranně převzala další pedagogika. Víra v samospasitelnost metody, jíž se žáci musí přizpůsobit, ať chtějí nebo nechtějí, vedla nakonec až k dnes běžné představě, že žáci jsou "materiál", který má být od učitele cílevědomě "formován". Přitom dnešní pedagogika pochopitelně neusiluje o to, aby školní výchova obnovovala zatemněný obraz Boží v člověku, nýbrž jde ji o vyprodukování schopných pracovníků pro všechny druhy stávajících lidských činností. A tak nakonec z láskyplného úsilí Komenského vzniklo ono nelidské školství, budící v dětech hrůzu a odpor, které se dnes rozšířilo po celém civilizovaném světě. Rudolf Steiner je v podstatě jediný, kdo ukázal, že je možné se ubírat při výchově a vyučování zásadně jinou cestou: nevycházet z abstraktně vymyšleného metodického křehkého systému, nýbrž ze zákonů dětského vývoje a z individuálního svérázu dětí. Waldorfská pedagogika se tak staví rezolutně proti uznávanému dědictví Komenského, ale současně navazuje na ony prvky jeho "Didaktiky", které upadly v zapomenutí - na její křesťansko- apokalyptický, rosikrucianský aspekt.

Vedle "Didaktiky" vzniká v tomto úseku Komenského života řada dalších významných spisů. Především jeho Fyzika ("Physicae synopsis"), tj. nauka o přírodě, v jeho době velmi slavná, dnes zapomenutá. V ní se snaží sestavit přehled základních poznatků o světě na základě tří zdrojů poznání - smyslů, rozumu a Písma. V této knize se projevuje nejvýrazněji jeho vnitřní spříznění s okruhem rosikrucianů a alchymistů. Celý svět je popisován jako zrcadlení Božské Trojice, jeho líčení se pohybuje v triádách, trojicích spřízněných prvků, z nichž jeden odpovídá Otci, druhý Synu, třetí Duchu. V pozdějším přepracování Fyziky Komenský ještě zdůraznil tento aspekt, do té míry, že český komeniolog Jaromír Červenka to nazývá "skutečným ďábelským tancem triád". V každém případě je možné nazvat Komenského nejdůslednějším trinitárním myslitelem v dějinách filosofie. Uvedme aspoň několik motivů z jeho představ o světě: Na počátku stvořil Bůh tři principy: hmotu, ducha a světlo. Z nich povstaly tvůrčí kvality sulphur, mercur a sal (síra, rtuť a sůl, nikoli však jako fyzické látky, ale jako nadmyslové prvky). Potom živly, potom postupně tři přírodní říše. Rostliny obsahují podle Komenského proti nerostům navíc spiritum vitalis, ducha života, zvířata navíc ještě spiritum animalis, ducha živočišného. Člověk, chápáný jako mikrokosmos, je sám trojčlenný. Tři články jeho bytosti nazývá Komen ský "tělo, duch a duše", přičemž výraz "duše" označuje nesmrtelnou složkou, která člověka odlišuje od zvířat. Když později, po 30 letech, přepracovával své dílo, prohodil označení "duch" a "duše"; jako "duši" označil to, co má člověk společného se zvířaty, kdežto "duch" z něho nyní činil nesmrtelnou bytost, neboť člověk je "mikrotheos", miniaturní obraz Boží.

Všechny tyto představy jsou blízké myšlenkám rosikrucianů. Mluvili jsme již o tom, jak Komenský kdysi intenzivně studoval spisy, které se hlásily k tomuto hnutí. Právě v tom období života, o němž mluvíme, navázal písemné spojení s Johannem Valentinem Andreae, autorem "Chymické svatby Christiana Rosenkreutze", a žádal, aby se mohl stát členem tajného bratrstva, nazvaného "Societas Christiana", založeného Andreaem r. 1620 a usilujícího o obecnou reformu lidstva. Andreae mu odpověděl rezignovaně a bez naděje v budoucnost a prosil, aby už nevolal vyčerpaného bojovníka do nových bojů. Přesto se Komenský nevzdal a naléhal dále, a nakonec byl přijat. Rosikrucianské myšlenky, jak jsme naznačili, se promítají i do pedagogických spisů. Mnohem později, na sklonku života, si zaznamenal myšlenku: "Bratrstvo Růže a Kříže, jehož první splnění bylo na Jednotě bratří českých, kterou

Bůh vedl cestou kříže ke světlu". To naznačuje, jak niterně spojoval své vlastní náboženské úsilí v Jednotě bratrské s ideály rosikrucianství.

A přece i jeho vztah k rosikrucianství je podivně rozporný. Otevřeme-li "Labyrint světa", zjistíme, že jeho 13. kapitola přináší drsnou karikaturu tohoto hnutí a dává tak najevo, že toto hnutí neukazuje cestu z labyrintu a nevede k tomu vnitřnímu setkání s Kristem, do něhož dílo ústí. Jak je možné, že se Komenský zčista jasně staví k rosikrucianům tak kriticky? Milada Blekastadová to ve své obsáhlé monografii o Komenském zdůvodňuje tím, že Komenský zde nekritizuje podstatu věci, ale vnější zmatky způsobené záplavou rosikrucianství a protispisů před třicetiletou válkou. Můžeme jí dát za pravdu, neboť víme, že v "Labyrintu" najdeme i karikaturu křesťanských církví, stejně jako právníků, filozofů nebo lékařů. Přesto můžeme z 13. kapitoly "Labyrintu" vycítit i záchvěv vnitřní nejistoty, pochyb, jež asi vyvstávaly v Komenském, když se snažil uvést v soulad křesťanství, jak je znal z Písma, a ony nové, z Písma stěží odvoditelné myšlenky, jež přinášelo rosikrucianství. Zajímavý je ve "Fyzice" jeho poměr k Aristotelově filosofii. Aristoteles, proti kterému tak nelítostně vystoupil Bacon z Verulamumu, ovládal tehdy ještě plně myšlení vzdělanců. V teologii a filosofii to bylo především prostřednictvím scholastického učence Tomáše Akvinského, který Aristotela přetavil ve smyslu křesťanství, v přírodních vědách působila rozhodným vlivem díla arabských učenců, vycházejících z Aristotela, o něhož se ještě silně opíralo tehdejší vědecké uvažování. Komenský odmítá Aristotela jakožto zástupce pohanského pohledu na svět. V předmluvě se vyjadřuje, že "Aristoteles s celým svým pohanským zástupcem by měl být vůbec vyloučen ze svaté křesťanské filosofie". Ale vyprostil se tím už do všech důsledků z aristotelismu? Jaromír Červenka píše: "Celá filosofie oné doby, nejenom tradiční, pěstovaná na vysokých školách, ale i ta, která se obracela proti aristotelovské tradici, vězela až po krk v zajetí aristotelovského způsobu myšlení... I Komenský, odchovaný hernbornským aristotelismem, šel touto cestou. Nejen že používal aristotelovské terminologie, jež byla ovšem tehdy běžná, nýbrž včlenil do své přírodní filosofie mnoho scholasticko-aristotelovských pojmů a názorů, jež mu připadaly z jeho stanoviska vhodné, nebo jež z různých důvodů nechtěl nebo nemohl nahradit jinými".

“Každý ať se snaží, aby se vedlo dobře celé společnosti, nikdo, aby jen jemu samotnému. Je znakem pošetilosti chtít raději léčit jednotlivý úd než celé tělo.”

Souběžně s “Fyzikou” pracoval Komenský na díle, jež mu mělo rázem vynést světovou proslulost: “lanua linguarum reserata” - “Dveře jazyků otevřené”. Vyšlo nejprve latinsky, krátce nato česky. Je to učebnice nesmírně promyšlená metodicky, s pečlivě vybranou zásobou výrazů, sestavená svrchovaně ekonomicky tak, aby se žádné slovo zbytečně neopakovalo. Význam všech slov musí mít žák názorně v představě - ovšem názornost není míněna pouze ve vnějším smyslu, kde ji zajišťují ilustrace. Kniha obsahuje 100 kapitol a celkem 1000 vět. Ale vedle baconovskými racionálními stránkami a vedle baconovské názornosti má i tato učebnice - jako pak všechny další - skrytou stránku rosikrucíánskou: látka knihy je totiž sestavena tak, že začíná stvořením světa, pak vede říšemi přírody, líčí jednotlivé lidské činnosti a ústí do perspektivy spásy lidstva, neboli slovy Milady Blekastadové: “od prapůvodu v Bohu všemi sférami života až k Nejsvětější Trojici”.

Ještě o jedné knize z tohoto období se zmíníme: o “Informatoriu školy mateřské”. Je to první pokus zachytit množství instinktivních tradic v rodinné výchově a pozvednout je do světa logicky usuzujícího rozumu, roztřídit je a podle požadavků logiky je doplnit. Krásnými slovy je tu vyjádřen Komenského vztah k dětem: “Kdo dítky v domě má, jist tím býti může, že anděly v domě má; kdo dítě pěstuje, jist býti může, že anděly pěstuje, kteří přítomni tu jsou na službu hledí, aby nešetností k úrazu nepřišlo; kdo s dítětem svým nočními temnostmi obklíčen jsa odpočívá, jist býti

může, že anděly vůkol stráž drží, aby duch temnosti přístupu neměl, má. Jak to potěšené věci! Jak to předrahy klenot, věci takové s sebou nesoucí!" Kniha dokládá bystrý pozorovatelský talent Komenského a přesvědčivě dovozuje, že základním prostředkem jakékoli výchovy v předškolním věku je nápodoba. Zajímavým způsobem je toto dílo spjato v jednotu s "Didaktikou". Mluvili jsme už o tom, že Komenský neusiluje předávat žákům odborné vzdělání, nýbrž že u něho škola si klade cíle obecně lidské. Ovšem k těmto cílům patří všestranné porozumění pro všechny oblasti života. Proto se žáci mají vzdělávat ve fyzice, astronomii, zeměpise, dějepise atd. Ale má-li ve výchově všechno "plynout samo od sebe", je třeba, aby se už v předškolním věku kladly základy pro takové budoucí vzdělání. Jak? Například o základech fyziky, tj. tehdy nauky o přírodě, píše Komenský:

"Fyzika nově narozených dětí jest jísti, pít, spát, zažívat, růsti. Ale ony tomu nerozumějí. V druhém teprv a třetím roce začínají porozumívati, co papa jest, co bumba, co chléb, co maso atd., též co voda slove, co oheň, co země, co vítr, co zima, co teplo, co člověk, co kravička, co psíček a některé základnější přirozených věcí rozdíl. Čemuž je chůvy, s nimi se pěstujíce a procházejíce, učiti mají: "Hle, kravička! hle ptáček! hle kočička! hle dítě! atd. - V čtvrtém, pátém a šestém roku postupovati mohou v týchž přirozených věcí známosti vždy dál a dál, aby co kámen, co písek, co hlína, co strom, co ratolest, co pupenec, co kvítek atd. slove, věděly; též znáti některá ovoce: hruška, jablko, třešeň, hrozen atd."

Taková je předškolní fyzika. Obdobně získává dítě základní vědomosti astronomické tím, že nejprve rozeznává, co je slunce, co měsíc, co hvězda, že se později dovídá, že vycházejí a zapadají atd. Orientace v domě je základem zeměpisu, probouzení vzpomínek na minulé dni základem dějepisu. Podobně i v dalších oborech. Přirozený vývoj poznání tak vede v nepřetržité linii od nejranějšího věku až k nejvyšší vzdělanosti. "Informatorium" je kniha krásná a dodnes v mnohém podnětná. - Ovšem zase si můžeme všimnout, z jakého hlediska Komenský přistupuje k otázce výchovy v předškolním věku. Vidí před sebou celkový cíl vzdělání mladého člověka, co všechno by měl získat až do odchodu ze školy. Na základě toho se snaží stanovit, jakou část tohoto vzdělání by měl získat už v předškolním věku. A z toho mu vyplývají úkoly vychovatele. Při vši velké lásce Komenského k dětem, je to v zásadě necitlivý, bezohledný postoj k dítěti, protože se nezabývá zákony vývoje samého. Zase tady jde waldorfská pedagogika úplně jinými cestami. Uvědomuje si například, že mezi třetím a pátým rokem se rozvíjí především dětská fantazie. A ptá se: co může učinit vychovatel, aby napomohl tomuto rozvoji? Jaké hračky má nebo nemá dát dítěti k dispozici? Jakým způsobem má vyprávět? Otázka rozvoje znalostí přitom ustoupí úplně do pozadí. Nemůžeme se ani divit, že při základním metodickém přístupu Komenského se do jeho výkladu někdy zčista jasna vkrádá přímo ledový baconovský intelekt, neúprosná poplatnost snaze o účelnost: účel nejednou světlí jakékoliv prostředky. Jak si máme srovnat v srdci, že též Komenský, který tolik zdůrazňuje výchovu k pravdomluvnosti, pak podává příklad takového poučování dětí v otázkách náboženských: "Kde jest Pán Bůh? - V nebi. - Co tam dělá? - Hledí na nás, co činíme a jak ho posloucháme. - Co Pán Bůh říká, když ho neposlouchá? Aneb neposlouchá tátu a mámu? - Zabije ho." Neodkrývá se nám tu pohled do podivných, strašidelných propastí lidského nitra? Cítíme, jak se v duši Komenského prostupují a spolu zápasí dvě úplně odlišné tendence? Odkud vyvěrají?

“Podstata dlouhověkosti
jest, nežít v záhalce, nýbrž
stále být v horlivé práci. Zá-
halka je hrob zaživa; zahál-
čivec je podoben mrtvému.”
J. A. Komenský

Dodejme ještě, že v tomto tak významném sedmiletí svého života byl Komenský zvolen seniorem Jednoty bratrské. Byla tím na něho přenesena vrcholná odpovědnost za další osudy tohoto nejčistšího, nejskromnějšího, nejláskyplnějšího křesťanského společenství.

Další sedmiletí pro Komenského (1634-1641) znamená v lidském životě možnost výrazného pootevření do oblasti ducha; vlastní daleká budoucnost už může vysílat do lidského nitra první paprsky. Komenský žije v Lešně, nyní už jako rektor školy a stále také jako kazatel. Ale ujímá se nyní své nejduchovnější úlohy: začíná pracovat na své “Pansofii” - na souhrnu všeho vědění, jako předpokladu povznesení a posvěcení lidstva. Zevně je to pro něho doba poměrně klidná - a přece nezapomínejme na neustávající vzdálené dunění: v Evropě stále zuří třicetiletá válka, na jejímž výsledku bude záviset osud Komenského, českých zemí i Jednoty bratrské. Komenský se pomalu stává slavným; tím je ovšem dáno, že se objevují i odpůrci. I sama Jednota se bouří proti pansofickým úvahám Komenského a Komenský se musí vůči ní hájit zvláštním spisem. Stále zřetelněji si přitom uvědomuje svůj všelidský úkol.

S tím souvisí, že hned začátkem dalšího sedmiletí (1641-1648) odjíždí se souhlasem Jednoty do ciziny, do Anglie. Je tam zván na základě svých přípravných spisů k zamýšlené “Pansofii”. Podle jeho směrnic má být v Londýně zřízeno “Kolegium světla”, vědecké kolegium dvanácti mužů, jejichž posláním by bylo spojit všechna dosavadní oddělená vědecká odvětví v jedno. Komenský se dává dychtivě do práce, ale revoluční vření rozdělí kruh jeho podporovatelů a Komenský odchází na pozvání do Švédska. V těchto letech, kdy osud ho zavál nejprve na západ, potom na sever, je vskutku již mužem velkého světa a snaží se také podle svých sil zasahovat do světového dění. Švédsko je tehdy zemí, ve kterou česká emigrace vkládá největší naděje. Komenský se snaží zasazovat se za Jednotu bratrskou. Rozmlouvá se švédskou královnou Kristinou (která se naučila latinsky podle jeho Dveří jazyků) a opětovně jedná s nejlídnějším mužem Švédska, kancléřem Oxenstjernou. Ale působí nejen v oblasti politického života. Snaží se i připět k míru mezi protestantskými církvemi, ovšem bez úspěchu. Důvodem jeho pozvání do Švédska je, že na švédských školách se má učit podle jeho zásad a od Komenského se požaduje, aby k tomuto účelu zpracoval učebnice. Usazuje se i s rodinou v hlavním městě švédského Pruska Elbingu (dnešní Elbląg v Polsku) a je mu přislíben pravidelný plat. Komenský je vnitřně rván na dvě strany: angličtí přátelé od něho očekávají pansofické spisy, Švédsko učebnice. Přitom pro Komenského je obojí souvislým celkem - učebnice by měly vyplývat z pansofické soustavy. A představa pansofie se mu v té době spojuje i s představou souhrnu všech reformních snah v lidstvu. Dílo, na které se teď především soustřeďuje, ponese název “Obecná porada o nápravě věcí lidských”. Toto, tak cítí, je hlavní úkol, který mu uložil Bůh. Práce na učebnicích, zasazená do této souvislosti, postupuje nyní pomalu. Švédští příznivci

jsou netrpěliví, vytýkají mu, že neplní jejich očekávání. Ale Komenský není ochoten odbočit z cesty, kterou vidí jasně před sebou. Nakonec opouští Elbing a na podzim 1648 se vrací do Lešna. Chce mít svobodu a klid pro svou práci. Ale osud mu chystá něco jiného, než očekával.

“Poněvadž ti, kteří vládnu jiným, neovládají se sami, nevládnou podle norem, nýbrž podle libosti si je překrucují, vyplývá z toho nezbytný důsledek, že většině států na světě se daří špatně.”

Události 9. sedmiletí jeho života připomínají svou neúprosnou tragikou dobu po jeho 28. roce. Dva dni po návratu do Lešna umírá jeho druhá žena. I on sám těžce onemocní. Hned nato se dovídá, že při jednáních o mír v Osnabrücku nebude projednáván požadavek náboženské svobody v Čechách. Píše zoufalý dopis kancléři Oxenstjernovi:

“S jakou radostí slyšeli dříve moji krajané, postižení pro evangelium, slova, která ústy mými i jiných dala hlásati Tvoje jasnost, že nebudeme opuštěni, s takovým smutkem slyší nyní, že jsme opuštěni, ba již opuštěni při mírovém jednání v Osnabrücku. Jsme-li vylučováni z účasti na všem, co je nám platné, že jsme k Vám vzhlíželi jako ke svým (po Bohu) osvoboditelům? Co platné zmáhati Vás našimi slzami, jestliže znovu vydáváte ty, jimž takřka již zachráněným vrátiti svobodu je ve Vašich rukou, do rukou utiskovatelů?”

...Shlédněte na národ, na který jako první mezi evropskými národy ráčil shlédnouti Kristus tím, že jej vyrval z temna Antikristova, národ, který dříve než ostatní národy přijal osvícení, samotný po celé století vydržel běsnění zuřivosti Antikristovy. Rovněž nedávno, když se nepřátelé rozhodli vyvrátiti všechny, jedny po druhých, byl náš národ první, který zachytil útok, s tím výsledkem, že vlastní zkázou zůstavil ostatním příležitost, aby se hájili...” Ale mír vestfálský pohřbil všechny naděje českých vystěhovalců. Komenský tehdy píše svůj jímavý “Kšaft umírající matky Jednoty bratrské”.

Nenachází klid ani vnitřně, ani navenek. Marně se opětovně pokouší zasáhnout do politického dění. Čtyři roky stráví v Sárospataku v Uhrách, kde má příspěvek k reformě tamních škol a kde buduje sedmiletou pansofickou školu. S překážkami a protivenstvími: “Celá má metoda směřuje k tomu, aby školská robota se změnila v

hru a potěšení; tomu zde nechce nikdo rozumět. S mládeží se zachází zcela otrocky, i se šlechtickou; učitelé zakládají svou vážnost na chmurné tváři, drsných slovech, ba i ranách a chtějí raději být obáváni, než milováni". Teprve ke konci svého pobytu sklídl jednoznačné uznání, když žáci školy postupně předvedli v řadě veřejných představení zdramatizované "Dveře jazyků". Tato dramatizace pak vyšla tiskem pod názvem "Schola ludus" ("Škola hrou"). Z doby pobytu v Sárospataku pochází i první obrázková knížka v dějinách - "Orbis pictus" - k níž Komen Komenský nakreslil i 180 ilustrací a jež se později tiskla v stále nových vydáních, takže například ještě i Goethe se jako chlapec seznamoval se světem s její pomocí.

Po návratu do Lešna se Komenský může konečně zase věnovat svému hlavnímu cíli - "Obecné poradě". Za rok, 1655, skončí deváté sedmiletí jeho života a tím i celý cyklus daný sedmiletým rytmem. Jak se mu musel jevit celý jeho dosavadní život? Byla to podivná cesta. Vyjadřuje to později slovy: *„Celý můj život byl putováním a neměl jsem vlastní. Ustavičně jsem měnil místo pobytu; nikdy a nikde jsem neměl stálého domova. Však již vidím nebeskou vlast, k jejíž prahům mě dovedl můj vůdce, mé světlo, můj Kristus, jenž mě předešel, aby mi připravil místo v domě Otce mého...“* Ale 63. rokem cosi končí. Hned v následujícím roce, 1656, přichází nečekaná katastrofa: polští partyzáni zapálí Lešno a během třídenního požáru lehne celé město popelem. V plamenech shoří i Komenského dům, v něm knihovna i všechny jeho rukopisy připravené do tisku, mezi nimi českolatinský slovník, na němž pracoval podle vlastního svědectví 46 let. Z rozpracované "Obecné porady" zachrání jenom neuspořádané poznámky. V dopise psaném - jak uvádí záhlaví - "kdesi ve Slezsku" podává první zprávy o sobě: *“My sice žijeme, co nás bylo zachráněno ze skázy lešenské, ale životem zcela ubohým a těkavým. Všichni jsme tam přišli o všechno a zachránili jen holý život... Svým dětem a Vám dědicům, kterým jsem se chystal zůstat zvláště rukopisy, nezanechám už nic kromě holé schránky své smrtelnosti, abyste ji uložili do země, společné matky všech...“*

Ohnivá opona se uzavřela za jeho dosavadním životem. V 64 letech pro něho náhle začíná úplně nová životní kapitola, dohra bouřlivého dramatu. Je vytržen ze všech dosavadních souvislostí. Bude naživu ještě 14 let, ale bude to kupodivu 14 let klidných, věnovaných soustředěné práci. Město Amsterdam mu nabídne pohostinství, bude dostávat pravidelnou rentu. Holandsko se mu stane druhou pozemskou vlastí.

Vydává zde nejprve úplný soubor svých didaktických spisů. A pak ovšem pracuje na nadlidském projektu své "Obecné porady". Jeho myšlení dostává hluboký křesťanský akcent. Jistě se v něm stále ještě uplatňuje i představa správné metody jako stroje, který musí nevyhnutelně dovést lidstvo do náruče Boží. Ale stále zřetelněji vystupuje do popředí myšlenka protichůdného rázu, myšlenka lidské svobody, neboť k lásce a oběti se člověk může odhodlat jedině z vlastního rozhodnutí. Kdysi, v závěru svého "Labyrintu", chápal svobodu především jako nelpění na věcech tohoto světa. Nyní však předkládá své dílo čtenářům s vědomou úctou k jejich svobodné ochotě spolupracovat na vykoupení lidstva. Chce být pouhým rádcem. Oni nechť se rozhodnou sami podle sebe. V předmluvě píše:

“V celém tomto díle přináším pouze rady... Každému člověku, každému společenství, každému národu se ponechává svoboda... Kristus vysílal apoštoly, aby učili všechny národy, ne aby je krotili. Učit však znamená vést od známého k neznámému, je to laskavá, jemná a nenásilná činnost, láskyplná, nikoli krutá... Začneme tam, kde nás nedělí žádný spor, žádné vzájemné podezřívání... Pomozte nám, aby bylo konečně, konečně možné toho dosáhnout!”

“Obecná porada” je rozvržena do sedmi obsáhlých dílů. Ve třetím z nich charakterizuje rozhodující, ústřední motiv pozemských dějin lidstva: spojením s Kristem člověk získává sílu k svobodné oběti, k sebedarování světu a touto silou se může navždy spojit s vůlí Boží. Tím je naplněn smysl pozemské existence. Zde si můžeme uvědomit že “Obecná porada” je dílem hluboké křesťanské inspirace.

Ale dokončit tento gigantický záměr bylo nad síly jediného člověka. R. 1670 Komenský umírá, zatímco velká část jeho spisu má teprve podobu nesčíslných, zčásti neuspořádaných poznámek. Před smrtí vyslovil důtklivé přání, aby jeho syn Daniel spolu s Kryštofem Nigrinem dokončili a vydali jeho životní dílo na základě zanechaných poznámek. Za devět let se jim podařilo dát “Obecné poradě” více méně uzavřenou podobu, schopnou vydání. Celý obrovský rukopis byl převezen do Halle v Německu, s tím, že tam bude po částech vydán. Vyšel však pouze začátek. Všechno ostatní zapadlo kamsi mezi jiné rukopisy a brzy už nikdo o tom nevěděl. Jako by i na toto dílo byl padl stín tragického osudu Komenského. Stalo se neznámým. Byl to skoro zázrak, když bylo asi před 60 lety náhle objeveno. Obraz myšlenkového světa Komenského z doby jeho největší životní zralosti nám zůstal přece jen zachován. Komenský, uznávaný dříve především jako pedagog, stal se pojednou mimořádně výraznou postavou v dějinách filosofie. A tak si uvědomujeme jeho neuvěřitelnou všestrannost: filosof, pedagog, básník, spisovatel, teolog, kněz, politik, neúnavný hlasatel smíření křesťanských církví, redaktor, kreslíř, skladatel bratrských písní. Přitom člověk, který v sobě shromáždil a nesl souhrn vědění celé své doby a cítil, že veškeré vědění je třeba zasvětit jedinému cíli: zušlechtění lidstva, přiblížení lidstva Bohu.

Tento duch, vysoko převyšující svou dobu, byl v životě zmítán stálými pochybnostmi o sobě, o svém poslání, o svých spisech. Ty nejvýznamnější z nich neustále přepracovával. Dva roky před smrtí, zatímco pracoval na “Obecné poradě”, vytvořil zvláštní malé dílo, které sám chápal jako svou závěť: “Unum necessarium” (“Jednoho jest potřebí”). V něm se před tváří všech lidí vyznává ze svých nejhlubších pochyb. Dívá se zpět a zjišťuje, že si po celý život počínal jako Marta, starostlivá o mnoho věcí, a zapomínal, že je podle slov evangelia potřebí jen jednoho: sedět u nohou Kristových jako Maria a naslouchat. Ale jedině ten, kdo v sobě nalezne toto jediné, může působit tak, aby to bylo lidstvu ku prospěchu.

“Poznávám, že všechno mé dosavadní počínání bylo bud’ jen Marti Martiným starostlivým pobíháním - z lásky ovšem, k Pánu a jeho dílu - nebo že pobíhání se střídalo s odpočíváním; nyní však že s pevným úmyslem přicházím s Marií k nohám Páně, abych radostně s Davidem zvolal: Mně nejlépe jest především u Boha!” “... Co na to asi řeknou obdivovatelé lidské moudrosti? Budou se snad smát bláznivému starci, jenž od nejvyššího oceňování sama sebe sestupuje k úplnému zneuznávání sebe? Necht’ se smějí, působí-li jim to radost: mé srdce se také bude smát, že uniklo zmatkům.” “V přístavu končí má pouť, již, Osude, Štěstěno, jděte!” pravil básník a já pravím: “V Kristu končí má pouť, vy prázdná božstva, již jděte!” Kristus je mi vším, sedátko u jeho nohou bude mi milejší než všechny trůny světa a jeho pokora milejší než všechna vznešenost”. “... Chválím znova nejsvětější tvou prozřetelnost, spasiteli můj, že jsi mi nedal vlast a domov na zemi: nýbrž žes mi ji učinil jen místem vyhnanství a bloudění.” “... A poněvadž toto mé vyznání před tváří Boží o mém konečném návratu k jednomu potřebnému je jakoby mým posledním pořizáním neboli závětí, nuže, dome můj, vy synové a dcery a vnuci moji, slyšte hlas svého otce, který vás vede k otci otců, dříve než k otcům svých vzat. Dědictví jiného vám nezanechávám mimo to jedno potřebné, abyste se Boha báli a přikázání jeho zachovávali, nebo na tom všecko člověku záleží.” “... A totéž pravím vám, svým

bratřím a pozůstalým, synům rozptýlené církve: Milujte Pána a služte mu s celým srdcem, nestydíte se za kříž jeho... Svými bratry nazývám všechny ty, kteří vzývají jméno Kristovo; a bratry svými nazývám všechny lidi téže krve, celé pokolení Adamovo, obývající po celém povrchu Země.”

To bylo to nejdůležitější, to první, co chtěl na konci života zvěstovat lidstvu. Došlo to sluchu? “Unum necessarium” bývalo kdysi hodně čteno, ale i to pominulo. Jeho slova upadla v zapomenutí, protože lidé měli dojem, že je třeba se starat o věci naléhavější. Ale nenasvědčuje dnes, po více než 300 letech, naše situace i situace lidstva tomu, že by snad bylo dobře přijmout Komenského odkaz, přijmout slova jeho dozrálé moudrosti do srdce jako základní kámen “nápravy věcí lidských?”